

NAROD, NACIJA, DRŽAVA, NACIONALNA DRŽAVA, NACIONALIZAM

ARDAY LAJOS (LAJÓŠ ARDAI)

Bile su, i jesu društvo-konstitutivne istorijske nacije sa sopstvenom državnošću kao i (seljački)narodi bez istorije sa okrnjenim društvom. Ako ih predstavljamo uz pomoć savremenih primera: Galezi, Sorbi, Rusini, Kurdi su baš takvi narodi koji nisu dostigli (odnosno ne mogu dostići) fazu stvaranja države i žive kao manjinski etniciteti u okviru jednog ili više, od njih različitih većinskih državnih okvira. Samostalna, centralizovana država pokreće, pojačava proces transformacije naroda u naciju kao što se to desilo u zapadnoj Evropi 16. veka (i danas u Ukrajini, odnosno u srednjoj Aziji) – tako je nastao *civic nation* državljana koji se vezuje za teritoriju-državu. S druge strane, u više država ili multinacionalne imperije, počevši od Italijana do Finaca, poreklo, kultura, a naročito jezik su postali te karakteristike koje su narode ujedinile u naciju, u tkz. *ethnic nation* ili *kulturnu naciju*. Prvi model se karakteriše francuskim pojmom nacije, a drugi nemačkim. Nacionalna država je privremena struktura vlasti jedne nacije koju odozdo (etno)regionalizam, odozgo integracijske organizacije (EU) i globalizacija slabe i razbijaju. Modernizacija je prirodna tekovina industrijskog društva; političko načelo koje teži ka stvaranju nacionalnog jedinstva, zato ga podržava država. Može da ima kako državno konstitutivnu-ujedinjujuću tako i otcepljujuću-secesionističku ulogu.

Ključne reči: narod, nacija, država, nacionalna država, nacionalizam

*

Iz guste šume definicija teško nađu jasan izlaz oni koji nedvosmisleno hoće razlikovati etnicitet, narod i naciju. Za obmanljivu pomešanost ovih pojmova dobar je primer sledeća definicija naroda:

- rasa, pleme, nacija
- osobe koje konstituišu jednu društvenu klasu, državu
- one osobe koje nisu plemenite, niti se nalaze na visokom rangu, poziciji¹

Enciklopedija Révai (Revai) govori o vrstama naroda, nacijama i narodnostima prilikom sastavljanja izveštaja o etničkim grupama sveta; a država je „...voljna i poslovno sposobna zajednica naroda koji živi na određenoj teritoriji.“² Definicija etniciteta prema Ignác Romsics (Ignac Romšič) – prema našem mišljenju – odgovara definiciji naroda: „takva zajednica teritorijalno, biološko i kulturno različitih grupa koja još ne raspolaže kriterijumima nacije, nego samo mogućnošću pretvaranja u naciju.“³

Nastavljajući spomenuti misao, u multinacionalnim imperijama srednje-istočne Evrope krajem 18. i početkom 19. veka živeli su samo narodi od kojih su napredni, plemeniti, intelektualni i građanski „nacionalni prosvetitelji“ hteli da „čine“ naciju⁴, na početku „samo“ uz pomoć stvaranja jezika koji je odgovarao zahtevima toga doba. Iako se u kraljevinama sa celovitom društvenom strukturom formirala jedna, za teritoriju i vladara vezana vazalna nacionalna svest, vekovima *natio hungarica* i *natio polonica* označavali su samo plemstvo bez obzira na maternji jezik. Tako stižemo do vododelnice između naroda i nacije: nacija predstavlja jednu, kvalitetno drugačiju, višu formu naroda koja je neodvojiva od pojma države.⁵ Na ovo se poziva i naslov „nacija“ u spomenutom rečniku Hornby (Hornbi): „... velika zajednica ljudi koji najčešće govore isti jezik i najčešće jedinstveni u političkom opredeljenju i ciljevima – vidi:

¹ A. S. Hornby: *The Advanced Learner's Dictionary of Current English* [Rečnik savremenog engleskog jezika za napredni nastavnik]. Drugo izdanje Oxford University Press, 1970. str. 720.

² Budimpešta, 1936 26., str. 721.

³ Nemzet, nemzetiség és állam [Nacija, narodnost i država], Napvilág, Budipešta, 1998. str. 13.

⁴ Prema mom dragom profesoru, Emilu Niederhauseru, intelektualci „su izmislili“ slovensku naciju, i sa istim su i Poljaci optužili grofa Stadionu, guvernera Galicije da je on kreirao (do sada stvarno nepostojeću) ukrajinsku-rusinsku naciju.

⁵ U engleskom jeziku – naročito u američkim – *nation* označava i jedno i drugo, što nam predstavlja teškoće u prevođenju i razumevanju teksta.

država⁶. Marks, Engels i austromarksisti (O. Bauer, H. Steinacker), kasnije Hugh Seton-Watson (Hju Seton-Watson)⁷ prave razliku između starih, istorijskih nacija i (seljačkih)naroda bez istorije. U prvu grupu spadaju Englezi, Škoti, Francuzi, Portugalci, Danci, Šveđani, Mađari, Poljaci, Rusi (Česi, Hrvati – dodaje autor) koji raspolažu (odnosno su raspolagali) sopstvenom kraljevstvom - državnošću, celovitom feudalnom društvenom/vazalnom disperzijom, odnosno još Nemci i Italijani koji su zbog svoje duge, sjajne istorije, zajednice kultura i snažnog građanstva igrali vodeću ulogu. Drugu grupu čine Finci, Baltici, Ukrajinci-Rusini, Slovaci, Sloveni, neki od Rumuna. Slično je bilo i sa Srbima i Bugarima koji se mogu pohvaliti s slavnom prošlošću i srednjovekovnom državnošću, ali gubitkom plemstva i sopstvene državnosti u toku pola milenijuma otomanske okupacije bili su primorani da kao jedinstvena seljačka društva bore u oslobodilačkim ratovima.

Koristeći današnje, konkretne primere: Baskijci, Galezi, Sorbi, Rusini i Kurdi su takvi narodi koji nisu stigli do osnivanja države i zato žive kao manjinski etniciteti u jedno ili više, od njih različitih državnih okvira. Samostalna državnost pomaže, odnosno ubrzava proces transformacije naroda u naciju – ovo možemo videti danas u Ukrajini i – manje uspešno – u Belorusiji.

„... Francuzi su bili prvi evropski narod koji se razvio u naciju ... sa francuskom monarhijom i francuskom državom (po)rasla je i francuska nacija“⁸, koja činjenica daje uvid u različiti karakter zapadno- i istočno-srednje-evropskog nacionalnog razvoja. U centru na obalama Atlantskog okeana centralizovana, apsolutna kraljevska vlast je izgradila snažnu francusku, englesku, holandsku državu i u njima se formirala francuska, engleska i holandska nacija.⁹ A na periferiji, u srednjoj i istočnoj Evropi, tj. u multinacionalnoj Habsburškoj, otomanskoj i ruskoj imperiji programi naroda za izgradnju i ujedinjenje nacija imali su dva glavnog cilja: modernizaciju, povratak u (zapadnu) Evropu, odnosno sustizanje i (ponovo)dostizanje samostalne nacionalne države.¹⁰ Odakle potiče različitost zapadnog i istočnog pojma nacije: u skladu sa engleskom-francuskom nacionalnim razvojem *civic nation* državljana se vezuje za teritoriju-državu, a od njih na istoku *ethnic nation* zasniva se na poreklu-tradicijama-jeziku. Prva se naziva kao francuski, a drugi kao nemački pojam nacija. Razlog je isti: kraljevska, revolucionarna, kasnije Napoleonova država stvorila je francusku političku naciju zasnovanu na državljanstvu. Dok Nemci, Italijani su živeli fragmentirano u više država, Sloveni počevši od Mađara preko Poljaka i Ukrajinaca sve do Fina nalazili su se u stranim, što više neprijateljskim imperijskim državnim okvirima u odnosu na koje su morali da definišu svoju narodnu-nacionalnu odvojenost, sliku o sebi/sopstveni identitet čije pokazatelje su našli u poreklu, u tradicijama, ali naročito u jeziku.¹¹ (*kulturna nacija*)

Mnogi – tako i Herder – naciji propisuju božje poreklo, večitost, i pozivaju se na Jevreje, odnosno Grke. Perenalisti-etnicisti i modernisti različito obrazlažu poreklo, formiranje nacija. U prvu grupu spadajući Hans Kon, John A. Armstrong (Džon A. Armstrong)¹², Antony D. Smith (Antoni D. Smit)¹³ smatraju jezičku-kulturnu-religijsku zajednicu, mitove porekla, kolektivno sećanje, tradicije, vrednosti, simbole odlučujućim dokazom, i govore o „*core ethnic community*“, čak i o „*ethnic state*“. Smith navodi drevni Egipat, Vizantiju i srednjovekovnu Englesku kao primer.¹⁴ Ovaj spisak možemo dopuniti čak i sa jevrejskim državama Davida, Salamona, odnosno njihovih potomaka (Izrael, Juda) i grčkim grad-državama. Predstavnici škole modernista (Karl Deutsch (Karl Dojč), Benedict Anderson (Benedikt Anderson), E. J. Hobsbawm (E. Dž. Hobsbaun), E. Gellner (E. Gelner)) određuju naciju kao „proizvod“ stvaranja buržoazije, industrijalizacije, kapitalizma i modernizacije. Možemo da se slažemo ako se radi o „modernoj naciji“ koja se formirala od 16. veka (Schöpflin György (Šeflin Đerd)). „... U toku razvoja građanstva nacija je preuzela legitimizacijsku funkciju

⁶ Hornby i.m. str. 648.

⁷ *Nation and States* [Nacije i države]. Methuen London 1977. str. 7-9.

⁸ Hugh Seton-Watson i.m. str. 42.44

⁹ U slučaju Engleske zajedno sa imperijom formirala se i britanska nacionalna ili imperijska svest koja je ujedinila Engleze, Škote i Velšane; ali ova je veće druga priča.

¹⁰ To se vidi i u definiciji M. Guibernaua o naciji: „...Jaka politička zajednica ljudi/jednog naroda koji govori zajednički jezik, ima zajedničku religiju ili svakodnevne navike ili političko sećanje: može imati državu ili makar želju za njenim stvaranjem“

Nationalisms – The Nation-State and Nationalism in the 20th century [Nacionalizam – Nacionalne države i nacionalizam u 20. veku]. Cambridge-Oxford 1996 str. 34

¹¹ U ovom periodu – od Josipa II do nagodbe - mađarski ideal nacije je imao dvojno značenje: jezičko-kulturno protiv germanizacijskih centralizacijskih težnji, odnosno nacionalno državno protiv narodnosti. Mađarski politički pojam nacije definisan od strane Deák [Deak] i Eötvös [Etveš] i primenljiv naročito u praksi vlade Tisza-Bánffy [Tisa-Banfi] odgovarao je francuskim pojmu; raspadom države nakon Trianona pojam prekogranične kulturne nacije je postao opšti pojam u duhovnom životu i politici.

¹² Izražajan naslov njegove knjige koji je pokrenuo debatu: *Nations before Nationalism* [Nacije pre nacionalizma]1982

¹³ *The Ethnic Origins of Nations* [Etničko poreklo nacija]. Blackwell Oxford 1986

¹⁴ Smith i.m. str. 14-17, 107-109

od religije zbog čega su se pojam moderne građanske države i pojam nacije u 19. veku tesno povezali.¹⁵ Hugh Seton-Watson citira definiciju nacije koja se pripisuje Staljinu, a njene karakteristike su zajednički jezik, zajednička teritorija, zajednički ekonomski život i zajednički duhovni temperament (*mental makeup*)¹⁶. U sličnom kontekstu karakteristike nacije su osećaj rodbine/pripadnosti istoj zajednici, (zajednička) teritorija, istorija, kultura, svest (*collective self-consciousness*) i religija.¹⁷

„... Moderne nacije su više „proizvodi“ države nego obrnuto.“¹⁸

„... (Nacionalna) država je legitiman oblik vlasti novog doba: od podanika formira građanina u jedinstvenom kulturnom polju.“¹⁹

I s tim smo prešli jednu, po nekima nepostojeću granicu između nacije i države. Prema Maksu Veberu država „... je zajednica ljudi koja uspešno zahteva monopol pravne/zakonite upotrebe fizičke sile (prinude) ... samo država može da obezbeđuje opstanak mnogih kulturnih vrednosti koje su za naciju, za nacije jedinstvene ... njena funkcija je društvena podela rada i koncentrisano održavanje reda.“²⁰ Rezime definicija država u stručnoj literaturi je sledeće: „... država je takva pravna i politička organizacija koja funkcioniše na geografski lokalizovanoj teritoriji i upravlja određenim poslovima stanovnika prema utvrđenim pravilima za često iznudenu poslušnost i lojalnost ... nacionalna država (*nation state*) označava takve države čija su stanovništva nacionalno (etničko-jezičko) manje-više homogena.“²¹ Georg Bruner naziva nacionalnim državama samo one države u kojima procenat manjina ne dostiže 10%; uvodi naznaku države narodnosti; multinacionalna država je ta u kojoj ni najveća narod(nost) ne postigne 50%.²² „Sistem mira“ nakon Prvog svetskog rata – prema pobednicima – stvarao je nacionalne države na teritoriji Austro-Ugarske monarhije; po pravilu one su bile samo Austrija i Mađarska; drugi države sukcesori su „nasledili“ nacionalni sastav i konflikte monarhije.²³ Sve do današnjih dana izgradnja nacionalne države prinudnom „homogenizacijom“ od strane takve države koja raspolaže značajnim manjinama predstavlja izvor unutrašnjih i spoljnih sukoba. (Rumunija, Slovačka, Ukrajina)

Kreatori i održavaoci nacionalne države su (višejezično) obrazovanje, medija i vojska. Nacionalna država je privremena struktura vlasti jedne nacije koju odozdo (etno)regionalizam, odozgo integracijske organizacije (EU) i globalizam slabe i razbiju. Tako kontinuirano gubi snagu i svrhu postojanja kao okvir političkog, ekonomskog, društvenog i kulturnog života.²⁴ „... Međunarodna integracija tržišta zahteva izgradnju mnoštva naddržavnih organizacija. ... Danas nacionalni interes više se ne poklapa zahtevom održavanja okvira nacionalne države...“²⁵

Mnoštvo knjiga se bavilo poreklom nacionalizma, njegovim konstruktivnim ili destruktivnim karakterom, oblicama manifestacija, čak i od citiranih autora.²⁶ Prema Hugh Seton-Watsonu ima dva značenja: s jedne strane je „... doktrina o karakteru, interesima, pravima i obavezama nacija, s druge strane organizovani politički pokret koji teži olakšavanju ostvarivanja ciljeva i interesa nacija.“²⁷ „... Nacionalizam je neizbežan, ili najmanje prirodna tekovina modernizacije koja je povezana sa razvojem industrijskog društva; ...

¹⁵ Egedy Gergely: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe* [Uvod u teoriju međunarodnih odnosa]. Budimpešta, HVGORAC 2007. str. 63.

¹⁶ i.m. str. 3-4

¹⁷ Steven Grosby: *Nationalism* [Nacionalizam]. Oxford 2005 str. 2, 12

¹⁸ Armstrong i.m. str. 129

¹⁹ Schöpflin György: *Nemzetfogalom és Európa* [Pojam nacije i Evropa] (predavanje, 29.04.2002.) On i Gellner pridaju veliki značaj protestantizmu koji je širenjem pisanja-čitanja „...od seljačkog dijalekta formirao „stvarni“ jezik.“ E. Gellner: *Nationalism* [Nacionalizam] London 1997. str. 76-77

²⁰ Citira Gellner: *Nations and Nationalism* [Nacije i nacionalizam]. Oxford-Cambridge 1994 str. 3

²¹ Romsics i.m. 14.0.

²² Takve su bile raspale socijalističke federalne države, i danas Indija, Nigerija.

Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában [Etničko pitanje i konflikti manjina u istočnoj Evropi]. TLA Budimpešta, 1995. str. 12.

²³ Kosáry Domokos: *A nemzetállam és jövője* [Nacionalna država i njena budućnost] In: *Közép-európai olvasókönyv* ed. Módos Péter Osiris Budimpešta, 2005. str. 203.

²⁴ „...Ni nacije niti države ne postoje u svako vreme i u svim okolnostima.“ Gellner 1994. str. 6

²⁵ Izjava Janoša Kiša, jednog od osnivača SDS-a u 1997. godini. Citira: Székelyhidi Ágoston: *Nemzet és rendszerváltás* [Nacije i promena režima]. Antológia, Lakitelek 2007. str. 216.

²⁶ U ovoj beskonačnoj grupi pripada:

E.J. Hobsbawm: *Nations and Nationalism since 1780* [Nacije i nacionalizam od 1780]. Cambridge 1990.

P.R. Brass: *Ethnicity and Nationalism* [Etnicitet i nacionalizam]. New Delhi-London 1991.

R. Caplan – J. Feffner (ed): *Europe's New Nationalism – States and Minorities in Conflict* [Novi nacionalizam Evrope – Države i manjine u konfliktu]. Oxford, 1996

M.E. Brown (i drugi ed.): *Nationalism and Ethnic Conflict* [Nacionalizam i etnički konflikt] MIT Press Cambridge, Mass 1997.

²⁷ Hugh Seton-Watson i.m. str. 3

političko načelo koje teži ostvarivanju političkog i nacionalnog jedinstva; njegovi nosioci, širioci su masovna komunikacija i kultura; proizvod države; postojanje države je nužan preduslov njegovog pojavljivanja. ... Država podržava nacionalizam jer je povoljan za nju kao sredstvo homogenizacije koje pojačava osećaj pripadnosti istoj zajednici u stanovništvu.²⁸ (Cilj) nacionalizma: institucionalizacija po nacionalnom osnovu (Kántor Zoltán (Kantor Zoltan))²⁹. Dakle, nacionalizam može imati ujedinjujuću-državno konstitutivnu i otcepljujuću-secesionističku ulogu; u istoriji možemo (odnosno hoćemo) naći brojne primere i za jednu i za drugu.

Savremeni cilj nacionaliz(a)ma je stvaranje homogene nacionalne države. U 1789. godini većina stanovnika francuske kraljevine nije govorila francuski³⁰ – francuska politička nacija (zaključak od 1793. godine) se stvarala „jezičkim terorom“ kojem je doprinela i politika. Oni koji se u ustavu definišu kao nacionalne države iako raspolažu brojnim nacionalnim i etničkim manjinama sve do današnjih dana prate ovaj model (Rumunija, Slovačka). Danas već ni u Evropi ne postoji homogena nacionalna država; zbog velikog broja imigranata čak i one koje su takve bile (Irska, Portugalija, Luksemburg) međuvremeno postale multietničke.

Резиме

Od porodice, preko roda do plemena kvantitativna promena vodi do etniciteta, narodne zajednice, naroda. („Takva zajednica teritorijalno, biološko i kulturno odvojenih grupa porekla koja još ne raspolaže karakteristikama nacije“ – Romsics I.). Pretvaranje u naciju podrazumeva kvalitativnu promenu jer je nacija kvalitetno viši nivo naroda koji je neodvojiv od pojma države. Bile su, i jesu društvo-konstitutivne istorijske nacije sa sopstvenom državnošću kao i (seljački) narodi bez istorije sa okrnjenim društvom. Ako ih predstavljamo uz pomoć savremenih primera: Galezi, Sorbi, Rusini, Kurdi su baš takvi narodi koji nisu dostigli (odnosno ne mogu dostići) fazu stvaranja države i žive kao manjinski etniciteti u okviru jednog ili više, od njih različitih većinskih državnih okvira. Samostalna, centralizovana država pokreće, pojačava proces transformacije naroda u naciju kao što se to desilo u zapadnoj Evropi 16. veka (i danas u Ukrajini, odnosno u srednjoj Aziji) – tako je nastao *civic nation* državljana koji se vezuje za teritoriju-državu. S druge strane, u više država ili multinacionalne imperije, počevši od Italijana do Finaca, poreklo, kultura, a naročito jezik su postale karakteristike koje su narode ujedinile u naciju, u tkz. *ethnic nation* ili *kulturnu naciju*. Prvi model se karakteriše francuskim pojmom nacije, a drugi nemačkim.

Prema perenalistima-etnicistima jezička-kulturna-religijska zajednica se smatra presuđujućim u pogledu formiranja, karaktera nacija, dok modernisti gledaju na (moderne) nacije kao na „proizvode“ buržoazije-industrijalizacije, kapitalizma. „Država je takva pravna i politička organizacija koja funkcioniše na geografski lokalizovanoj teritoriji i upravlja određenim poslovima stanovnika prema utvrđenim pravilima za često iznuđenu poslušnost i lojalnost“: podela rada, zaštita kulturnih vrednosti, održavanje reda. (Maks Veber, Romsics I.)

Stanovništvo nacionalne države je manje-više nacionalno (etničko-jezičko) homogeno, tj. procenat manjina je ispod 10%. Nacionalna država je privremena struktura vlasti jedne nacije koju odozdo (etno)regionalizam, odozgo integracijske organizacije (EU) i globalizacija slabe i razbiju.

Nacionalizam je „...organizovan politički pokret koji se usmerava ka ostvarivanju nacionalnih ciljeva i interesa“. (Hugh Seton-Watson) Modernizacija je prirodna tekovina industrijskog društva; političko načelo koje teži stvaranju nacionalnog jedinstva zato ga država podržava. Može imati ujedinjujuću-konstitutivnu i otcepljujuću-secesionističku ulogu.

Prevodila je Katinka Beretka

*

<http://www.southeast-europe.org>
dke@southeast-europe.org

© DKE 2012

Pažnja! Poštovani istraživači! Ukoliko koristite, odnosno citirate deo teksta, molimo vas da u tom slučaju pošaljite e-mail glavnom uredniku na sledeću adresu: dke@southes-europe.org. Članak molimo citirati na sledeći način:

Lajos Arday: Narod, nacija, država, nacionalna država, nacionalizam (Prevela: Katinka Beretka) *Délkelet-Európa - South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 3. No. 4. (Zima 2012) 4 str. Zahvaljujemo se Vašem trudu i saradnji. Glavni urednik.

²⁸ Gellner 1994 str. 1-4

²⁹ Ovo se poklapa jednim ranijim – raspravljenim – utvrđenjem Gellnera: „...Nacionalizam nije buđenje nacija na samosvest; naprotiv: stvara nacije tamo gde nisu do tada postojale.“ Citira: A. Lieven: Mi is a nemzet? [Šta je baš nacija?] *Európai Szemle* 1998/4

³⁰ Oksitani-Provansijci, Katalani, Baskijci, Bretanjski, Flamandi, Italijani iz Korzike, Nemci iz Elzasa